

Міністерство освіти і науки України
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

КОСТАЩУК ОКСАНА ІВАНІВНА

УДК 378.015.31:373-051(477)

**ВИХОВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ЧЕСТІ
У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ**

13.00.07 – теорія і методика виховання

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Умань – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор психологічних наук, професор
Іванчук Марія Георгіївна,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, завідувач науково-методичного відділу моніторингу та системи внутрішнього забезпечення якості підготовки фахівців.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Васянович Григорій Петрович,
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, професор кафедри гуманітарних дисциплін і соціальної роботи;

кандидат педагогічних наук
Гаряча Світлана Анатоліївна,
КНЗ «Черкаський обласний інститут післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради», завідувач кафедри педагогіки та освітнього менеджменту.

Захист відбудеться «28» грудня 2017 р. об 11⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 74.053.02 в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини за адресою: 20300, м. Умань, вул. Садова, 2.

З дисертацією можна ознайомитись на сайті Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини та у бібліотеці за адресою: 20300, м. Умань, вул. Садова, 2.

Автореферат розісланий «28» листопада 2017 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. І. Ревнюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Зміна суспільних пріоритетів, модернізація національної системи освіти на засадах особистісно зорієнтованого підходу об'єктивують посилення уваги до фахової компетентності учителя, а також його особистісних професійних якостей. У цьому контексті важливим є виховання професійної честі вчителя, яка визначає його високу культуру, моральну поведінку і є регулятором життєдіяльності, основою і результатом прояву гуманістичних і професійних цінностей особистості, однією з умов готовності педагога до діалогічної взаємодії в освітньому просторі.

Значущість підготовки вчителя нової української школи сьогодні актуалізовано у низці нормативних документів, серед яких: Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», Концепція «Нова українська школа», Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді, Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року та ін. Учителеві, який є носієм загальнолюдських цінностей, глибоких і різноманітних знань, високої культури, прикладом для наслідування для своїх вихованців, мають бути притаманні такі особистісні якості, як тактовність, толерантність, відповідальність, доброзичливість, справедливість та честь, і їх вихованню слід приділяти особливу увагу на етапі професійної підготовки.

Теоретичні засади честі як важливої морально-етичної якості окреслено в працях зарубіжних (Арістотель, Г. Гегель, І. Кант, Я. Коменський, Дж. Локк, Й. Песталоцці та ін.) та вітчизняних (В. Кан-Калік, П. Каптерев, І. Синиця, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.) учених минулого, якими честь характеризується як категорія моральної свідомості, що розкриває ставлення людини до самої себе й до інших та ставлення до неї з боку суспільства.

Визначальними для осмислення особливостей честі як особистісно-професійної якості учителя стали праці І. Беха, Г. Васяновича, І. Зязюна, В. Рибалки, завдяки яким відбулося повернення категорії честі та гідності у психолого-педагогічну науку і практику. Ученими розглядається честь як одна з умов професійного розвитку та саморозвитку педагога.

У педагогічному дискурсі окремі аспекти означеної проблеми стали предметом дослідження низки дисертаційних робіт, зокрема: виховання честі у молодших школярів та виховання честі і гідності у студентської молоді (Г. Александрова, Н. Білоусова), особливості становлення ціннісних орієнтацій та виховання морально-етичної культури майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки (Н. Максимчук, Л. Москальова), розвиток професійно-особистісних якостей учителів-предметників у системі післядипломної освіти (В. Вітюк), виховання толерантності та формування іміджу вчителя (В. Бондаренко, А. Зінченко).

Однак проблема виховання професійної честі майбутнього вчителя представлена у наукових доробках дослідників побіжно, у контексті вивчення інших питань, зокрема, міжособистісної взаємодії вчителя, особливостей професійної діяльності, особистісних якостей педагога тощо.

Актуальність означеної проблеми зумовлена необхідністю розв'язання низки *суперечностей* між:

- об'єктивною суспільною потребою у підготовці вчителів з високим рівнем вихованості професійної честі як значущої особистісно-професійної якості та недостатнім висвітленням означеної проблеми у теорії виховання та практиці;
- потенційними можливостями змісту підготовки фахівця, організації освітнього процесу у вищій школі та недостатнім його використанням у вихованні особистісно-професійних якостей майбутнього вчителя;
- необхідністю виховання честі як особистісно-професійної якості майбутніх учителів та відсутністю розробленого методичного супроводу ефективної реалізації цього процесу.

Актуальність проблеми, її недостатня розробленість, а також необхідність розв'язання означених суперечностей обумовили вибір теми дисертаційного дослідження – **«Виховання професійної честі у майбутніх учителів»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане згідно з темою науково-дослідної роботи кафедри педагогіки та методики початкової освіти Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича «Теоретико-методологічні та методичні інновації у професійно-педагогічній підготовці фахівців у контексті вимог входження в міжнародний освітній простір» (номер державної реєстрації 0116U007044). Тему дисертації затверджено Вченою радою Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (протокол № 11 від 25.12.2012 р.) та узгоджено на Міжвідомчій Раді з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології (протокол № 2 від 26.02.2013 р.).

Мета дослідження – на основі теоретичного аналізу досліджуваної проблеми та вивчення освітньої практики теоретично обґрунтувати, реалізувати та експериментально перевірити ефективність психолого-педагогічних умов виховання професійної честі майбутніх учителів та апробувати програму їх реалізації.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати стан дослідженості проблеми виховання професійної честі майбутніх учителів, уточнити сутність ключових понять дослідження та визначити структуру досліджуваного феномену.

2. Виокремити критерії, показники та схарактеризувати рівні вихованості професійної честі майбутніх учителів.

3. Теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити психолого-педагогічні умови виховання професійної честі майбутніх учителів.

4. Розробити й апробувати програму реалізації психолого-педагогічних умов виховання професійної честі майбутнього учителя у процесі навчання у вищій школі та здійснити аналіз її результатів.

Об'єкт дослідження – виховання честі як особистісно-професійної якості майбутнього учителя.

Предмет дослідження – психолого-педагогічні умови виховання професійної честі майбутніх учителів у процесі навчання у вищій школі.

Для досягнення мети та реалізації завдань дослідження використано комплекс **методів**: *теоретичні* – аналіз психолого-педагогічної, філософської, науково-

методичної літератури, що забезпечив розгляд теоретичних питань із проблеми дослідження; порівняння, систематизація, моделювання змісту та організаційних форм і методів виховання; зіставлення результатів дослідження з метою розкриття особливостей досліджуваного феномену та визначення психолого-педагогічних умов виховання професійної честі майбутніх учителів у процесі навчання у вищій школі; *емпіричні* – педагогічне спостереження, бесіда, анкетування, тестування, метод експертних оцінок, педагогічний експеримент (констатувальний та формувальний етапи) – для визначення рівнів вихованості професійної честі майбутніх учителів, перевірки ефективності обґрунтованих психолого-педагогічних умов та розробленої експериментальної програми виховання професійної честі майбутніх учителів; *статистичні* – кількісний та якісний аналіз результатів дослідження, що дало змогу здійснити об'єктивну діагностику та забезпечити їх достовірність.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота здійснювалася на базі Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Рівненського державного гуманітарного університету, Педагогічного коледжу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. На різних етапах дослідження в експерименті взяло участь 399 студентів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

– *уперше* теоретично обґрунтовано психолого-педагогічні умови виховання професійної честі майбутніх учителів (розширення морального досвіду студентів щодо особливостей та способів прояву професійної честі шляхом оновлення змісту навчальних дисциплін та впровадження інноваційних методів, форм; використання завдань, що передбачають виховання професійної честі у процесі проходження педагогічної практики; збагачення освітнього простору діалогічною взаємодією, створенням ситуацій успіху та співробітництва); розроблено й апробовано програму їх реалізації; визначено критерії (змістово-усвідомлювальний, особистісно-ціннісний, операційно-вчинковий), показники та схарактеризовано рівні (достатній, середній, низький) вихованості професійної честі майбутніх учителів;

– *уточнено* зміст та структуру понятійно-категоріального апарату, зокрема, ключове поняття «професійна честь учителя» (особистісно-професійна якість, яка виявляється у процесі виконання професійних обов'язків, визначає гідну поведінку у ставленні до суб'єктів педагогічної взаємодії та визнає дитину як найвищу цінність, а також зазнає суспільної оцінки й визнання);

– *подальшого розвитку набули* зміст, форми, методи, принципи конструювання освітнього процесу та позааудиторної роботи, які спрямовані на виховання професійної честі майбутнього вчителя на етапі педагогічної підготовки.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у розробленні та практичній реалізації в освітньому процесі вищої школи програми виховання професійної честі майбутніх учителів, діагностичного інструментарію для визначення рівнів вихованості професійної честі у студентів та методичних матеріалів для проведення тренінгових занять й інших форм виховної роботи.

Одержані результати дослідження можуть бути використані під час розроблення навчальних програм і навчально-методичного забезпечення дисциплін психолого-педагогічного циклу та організації й проведення практики у процесі професійної підготовки вчителів, у системі післядипломної освіти.

Основні положення *впроваджено* в освітній процес Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (довідка № 17/15-2469 від 21.09.2017 р.), Педагогічного коледжу Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (довідка № 01-27/98 від 18.09.2017 р.), Рівненського державного гуманітарного університету (довідка № 182 від 18.09.2017 р.), ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (довідка № 809 від 04.10.2017 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дослідження оприлюднені на науково-практичних конференціях різного рівня: *міжнародних* – «Управління в освіті» (Львів, 2013), «Якість неперервної освіти в умовах євроінтеграційних процесів: тенденції, проблеми, прогнози» (Київ–Чернівці, 2015), «Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка» (Суми, 2015), «Сучасні досягнення вітчизняних вчених у галузі педагогічних та психологічних наук» (Київ, 2016), «Лабіринти реальності» (Канада–Сербія–Азербайджан–Польща–Україна, 2016), «Економіка, наука, освіта: інтеграція та синергія» (Братислава, 2016), «Людина віртуальна: нові горизонти» (Монреаль–Рубіжне–Северодонецьк–Харків–Баку–Ніш–Зелена Гура, 2017), «Якісна освіта в Україні: тенденції, проблеми, перспективи» (Київ–Чернівці, 2017); на звітних науково-практичних конференціях викладачів і аспірантів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (Чернівці, 2013–2017 рр.) та засіданнях кафедри педагогіки та методики початкової освіти Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (2013–2017 рр.).

Публікації. Основні положення і результати дослідження висвітлено у 21 одноосібній науковій публікації, з яких 14 відображають основні наукові результати дисертації; 7 – апробаційного характеру.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновків, списку використаних джерел (293 найменування, з них 6 – іноземною мовою), 14 додатків на 52 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 270 сторінок, з них 173 сторінки основного тексту. Дисертація містить 24 таблиці та 6 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У *вступі* обґрунтовано актуальність та ступінь розробленості досліджуваної теми, розкрито її зв'язок з науковими планами, програмами й темами; визначено мету, основні завдання, об'єкт, предмет та методи дослідження; розкрито наукову новизну й практичне значення одержаних результатів; подано відомості про впровадження та апробацію результатів дослідження, публікації; представлено структуру й обсяг дисертації.

У *першому розділі* – «*Теоретичні засади виховання професійної честі у майбутніх учителів*» – здійснено аналіз стану дослідженості зазначеної проблеми у філософській, психолого-педагогічній вітчизняній та зарубіжній літературі; уточнено сутність та зміст ключових понять дослідження й визначено структурні компоненти професійної честі майбутнього вчителя.

Проаналізовано основні філософсько-етичні теорії (Арістотель, Ф. Гельвецій, Т. Гоббс, Платон та ін.) та психолого-педагогічні праці (А. Бандура, І. Зязюн, А. Маслоу, К. Роджерс, І. Синиця, В. Сухомлинський, В. Чернокозова, І. Чернокозов та ін.) щодо визначення поняття «*честь*» як моральної якості особистості, її зв'язку з іншими базовими моральними якостями, якими у своїх учинках керується людина.

У філософії *честь* розглядається як категорія моральної свідомості, що розкриває ставлення людини до себе і ставлення до неї з боку суспільства та характеризується як: незалежність і самостійність; моральна цінність; індивідуальні здібності; свобода духу; вибір людиною свого унікального «Я»; право людини на власний вибір; свобода і відповідальність; гармонійне поєднання особистого і суспільного в житті та діях людини; «початкове благо», яке лежить в основі всіх людських прагнень і починань.

У сучасних психологічних дослідженнях категорія «*честь*» трактується як базова цінність особистості, що передбачає такі соціально-психологічні та індивідуально-психологічні спроможності: чесність і правдивість перед собою та іншими людьми, самоконтроль, відповідальність і почуття обов'язку, висока моральність у стосунках, потреба у повазі до себе, вимогливість до себе та інших.

Під феноменом честі у педагогіці розуміють таку властивість особистості, що виявляється передусім в усвідомленні та переживанні людиною своєї соціальної та індивідуальної цінності як суб'єкта й об'єкта культури, моральному ставленні людини до інших людей та навколишнього світу.

Зазначено, що основними характеристиками честі, як якості особистості, є: толерантність, позитивна самооцінка, самоствавлення, совіслівість, самоповага, моральна самосвідомість, відповідальність та ін., що стали об'єктом вивчення у роботах таких науковців, як І. Булах, Г. Васянович, С. Гаряча, Ч. Кулі, С. Пантелеєв, В. Столін, І. Тимошук, К. Чорна, М. Якобі та ін.

Методологічні засади категорії честі поряд з іншими моральними якостями розкрито у працях українських психологів (І. Беха, Г. Балла, О. Кононко, С. Максименка, В. Рибалка та ін.), у яких обґрунтовано, що *честь* виникає і формується у комунікативній взаємодії (діяльності) та виявляється до конкретної людини, передбачає позитивне ставлення до неї, і є морально-вчинковою категорією.

У понятті «*професійна честь*» знаходить вираження оцінка значущості, ролі кожної конкретної професії в житті людей та суспільства у цілому. Перед сучасними фахівцями різноманітних професій усе частіше виникають моральні колізії, вирішити які, спираючись тільки на професійні знання, неможливо. Адже професійна діяльність, позбавлена моральних цінностей, може бути небезпечною як для самої людини, так і для її оточення. Об'єктивною стороною професійної честі є пряма залежність між моральним рівнем професійної спільноти і ставленням суспільства до професії; суб'єктивна виявляється у готовності фахівця діяти відповідно до норм, вимог обраної професії. Саме тому проблема виховання професійної честі майбутнього фахівця надзвичайно актуальна та важлива.

Доведено, що юнацький вік є сенситивним періодом для виховання професійної честі особистості і характеризується формуванням стійких та усвідомлених переконань; оволодінням нормами поведінки, принципами, ідеалами; виробленням

умінь спостерігати, осмислювати явища навколишнього життя, розуміти себе; потребами у самоствердженні, суспільному визнанні, що стимулює подальший розвиток самосвідомості, у структурі якої все вагомим стає професійний компонент, що трактується як професійна самосвідомість.

Зазначено, що честь, як особистісно-професійна якість учителя, проявляється у добрих справах, славі, імені, визнанні його заслуг перед суспільством, керівництвом школи, колегами по роботі, учнями і їхніми батьками тощо (Г. Васянович). Проте, як стверджує дослідник, професійну честь учителя знецінюють гординя, відсутність скромності та заздрощі. Честь учителя характеризується ставленням до дитини як найвищої цінності та виявом потенційних можливостей особистості учня, що є ключовим у навчально-виховному процесі (В. Рибалка). Якщо ж учитель нехтує цим потенціалом, то він може ненавмисно принизити особистість учня і тим самим загальмувати й зменшити позитивний вплив навчання і виховання на особистісний вияв учня. У центрі професійної діяльності педагога повинно бути поняття «особистість» як найвища цінність, котра усвідомлюється і переживається у феноменах честі, тому що саме у професії педагога вирішального значення набувають характер, моральність, погляди, ставлення до інших людей. В умовах соціальної значущості педагогічної праці суспільство висуває особливі вимоги до особистості учителя, до формування його особистісних та професійних якостей, які необхідні майбутньому фахівцю для подальшої професійної діяльності.

Професійну честь учителя розглянуто як ставлення до себе суб'єкта діалогічної взаємодії з іншими учасниками педагогічного процесу, як основний показник сформованості виховної позиції майбутнього фахівця, як носій моральної культури та загальнолюдських цінностей, людина великої душі та доброго серця. Вона базується на усвідомленні своєї професійно-особистісної значущості, що проявляється в здатності «бути потрібним іншим» (Н. Боритко, В. Киричок, Н. Рудась, О. Шишмакова, К. Чорна).

На основі узагальнення наукових досліджень поняття «*професійна честь учителя*» інтерпретується як інтегральна особистісно-професійна якість, яка виявляється у процесі виконання професійних обов'язків, визначає гідну поведінку у ставленні до суб'єктів педагогічної взаємодії та визнає дитину як найвищу цінність, а також зазнає суспільної оцінки й визнання.

За результатами теоретичного аналізу визначено основні функції професійної честі учителя, серед яких: *змістоутворювальна*, що передбачає готовність учителя до здійснення професійної діяльності і виявляється в усвідомленні і розумінні ним професійного обов'язку; *нормативно-регулювальна* – забезпечує якість і досконалість професійної діяльності, скеровує поведінку вчителя у відповідності до загальноприйнятих моральних норм суспільства та професійної етики, які визначають його професійну діяльність і моральну саморегуляцію; *інтегрувальна* – об'єднує близькі до професійної честі поняття (репутація, авторитет, почуття морального обов'язку, моральна відповідальність, совість та ін.), які визначають поведінку вчителя, що відповідає загальноприйнятим моральним нормам; *спонукальна* функція визначає спрямованість професійної діяльності вчителя, змінюючи зміст дії, надає їй значущості, слугує регулятором поведінки, механізмом самооцінки та здатності до рефлексії.

У структурі професійної честі учителя визначено такі компоненти: *когнітивний* – знання і розуміння моральних якостей особистості, системи ціннісних орієнтацій та визначення місця в ній морально-етичної категорії честі, усвідомлення її значущості для професійної діяльності; *емоційно-ціннісний* – здатність до пізнання та прийняття інших, переживання власних емоційних станів та іншої людини (емпатія), здатність до здійснення самооцінки; *діяльно-поведінковий* – морально-етична відповідальність та відповідальне ставлення до виконання професійних обов'язків, уміння відстоювати власну честь, здатність ідентифікувати себе з подальшою професійною діяльністю, прагнення до самовдосконалення.

Виокремлено та схарактеризовано детермінанти виховання професійної честі – зовнішні (професійна діяльність, професійне самовизначення, соціальні відносини) та внутрішні (позитивний образ власного «Я», самооцінка, позитивне самосприйняття, самоствавлення, потреба у повазі до себе з боку оточення, моральна саморегуляція), – що сприяють створенню освітнього середовища, яке забезпечує включення особистості у процеси взаємодії, співробітництва.

Визначені теоретичні положення покладено в основу емпіричного дослідження професійної честі як важливої особистісно-професійної якості майбутнього учителя.

У другому розділі – **«Емпіричне дослідження стану виховання професійної честі майбутніх учителів на етапі їхнього навчання у вищій школі»** – визначено критерії, показники й охарактеризовано рівні вихованості професійної честі майбутніх учителів; висвітлено організацію та методику проведення констатувального етапу експерименту.

Для з'ясування рівнів вихованості професійної честі майбутніх учителів виокремлено *критерії* з відповідними *показниками*: *змістово-усвідомлювальний* (знання та розуміння сутності особистісно-моральних якостей особистості, уявлення про себе як людину честі; усвідомлення значущості професійної честі для майбутньої професійної діяльності; прояви моральної рефлексії), *особистісно-ціннісний* (ціннісні орієнтації та позитивне самоствавлення; самооцінка особистісних професійних якостей: толерантності, совісливості та поваги; переживання своєї моральної значущості, цінності як носія суспільної моралі), *операційно-вчинковий* (уміння протистояти приниженню та відстоювати свою честь; морально-етична відповідальність та відповідальне ставлення до виконання професійних обов'язків; здатність ідентифікувати себе з подальшою професійною діяльністю та прагнення до самовдосконалення).

Для визначення рівнів вихованості професійної честі майбутніх учителів за кожним із критеріїв підібрано й використано такі діагностичні методи та методики: спостереження, бесіда, авторська анкета «Що таке професійна честь?», «Опитувальник для зорієнтованого визначення проявів честі та гідності у поведінці та діяльності особистості» (В. Рибалка), адаптовані методики «Моє розуміння особистісних якостей людини» (І. Булах), «Вивчення особистісної рефлексії й інтроспекції» (І. Зверева, Л. Коваль, П. Фролов), «Шкала совісливості» (В. Мельников, Л. Ямпольський), «Діагностика загальної комунікативної толерантності» (В. Бойко), «Особистий професійний план» (Є. Клімов), «Життєві ситуації, у яких принижується моя честь і гідність та честь і гідність іншого»

(Н. Білоусова), методика дослідження самоствавлення студентів (С. Пантелєєв, В. Столін) та проєктивна методика «Семантичні поля» (С. Смагіна), опитувальник діагностики рівня самооцінки студентів (С. Будассі), метод проблемних ситуацій, розв'язання ситуацій морального вибору (за І. Бехом), «Опитувальник відповідальності» (І. Тимощук).

На основі визначених критеріїв, показників та відповідних методик схарактеризовано рівні вихованості професійної честі майбутніх учителів: достатній, середній і низький.

Результати дослідження продемонстрували, що лише 18,9 % студентів виявили *достатній рівень* вихованості професійної честі. Респонденти з цим рівнем вирізнялися повними і глибокими знаннями про особистісно-моральні якості; усвідомленням значущості професійної честі для майбутньої професійної діяльності; адекватною самооцінкою, позитивним ставленням до себе та інших. Студенти давали самостійні й обґрунтовані судження щодо вчинків, демонстрували урівноваженість та передбачуваність у гідному ставленні до себе та інших, прагнули до узгодження власних інтересів з інтересами оточення; в основному вміли вирішувати складні ситуації як особистісного характеру, так і у взаєминах з іншими людьми, проявляли здатність захистити власну честь; демонстрували відповідальне ставлення до виконання професійних обов'язків, гідне сприйняття успіхів та невдач як своїх, так і інших.

Студенти із *середнім рівнем* вихованості професійної честі (50,1 %) продемонстрували недостатній рівень знань про особистісно-моральні якості; поверхове усвідомлення значущості професійної честі для майбутньої професійної діяльності. Такі респонденти вирізнялися несприйняттям емоційних станів інших людей та власних емоцій, неусталеною самооцінкою, проявами байдужості до успіхів чи невдач як своїх, так і інших; здатність захистити власну честь проявлялася лише в окремих випадках, а ставлення до виконання професійних обов'язків залежало від ситуації.

Низький рівень вихованості професійної честі продемонстрували 31,0 % студентів, які вирізнялися нерозумінням змісту та сутності особистісно-моральних якостей особистості, низьким рівнем усвідомлення значущості професійної честі для майбутньої професійної діяльності; негативним самосприйняттям. У студентів із цим рівнем переважало невміння захистити власну честь, байдужість до успіхів та невдач як своїх, так і інших, відсутність розуміння емоційного стану інших людей, поваги до себе та інших.

Встановлено, що у багатьох студентів – майбутніх учителів наявні труднощі у фіксації й розумінні своїх моральних суджень, поверхове орієнтування у моральних поняттях, невміння адекватно оцінити моральні вчинки; у більшості студентів процес інтроспекції розвинений краще, ніж процес моральної рефлексії. Це пояснюється тим, що студентів більше цікавлять і хвилюють власні думки про себе, ніж думки про них однокурсників і викладачів. Так, аналіз розуміння студентами запропонованих моральних якостей особистості показав, що визначальними для них є такі: гуманність, упевненість у собі, вірність / відданість, толерантність, потреба у повазі до себе тощо.

Дослідженням виявлено, що прояв совісності характерний лише для 14,8 % респондентів. У своїй поведінці такі студенти керуються винятково почуттям обов'язку, дотримуються усталених етичних стандартів і норм, завжди прагнуть виконувати соціальні вимоги. Натомість 34,6 % опитуваних характеризуються зневажливим ставленням до моральних норм та установок, ухилянням від виконання своїх безпосередніх обов'язків, відсутністю вимогливості до себе. 34,4 % респондентів продемонстрували неготовність до захисту власного «Я» у ситуаціях приниження честі та гідності, а також не завжди інтерпретують їх як принизливі. З'ясовано, що переважна більшість студентів (47,6 % опитуваних) демонструють середній рівень відповідальності: для них характерні помірна наполегливість, орієнтованість на вимоги тих, хто оточує, володіння навичками самоконтролю, однак не завжди доводять розпочату справу до кінця, ставлення до виконання навчально-професійних обов'язків залежить від ситуації.

Доведено, що *виховання професійної честі майбутніх учителів* на етапі їхнього навчання у вищій школі – це складний динамічний процес диференціювання й зміцнення зв'язків між окремими її компонентами, який співвідноситься з етапами професійного навчання у закладах вищої освіти – адаптацією, інтенсифікацією та ідентифікацією, – і на якому позначаються специфічні особливості та суперечності цих етапів. Узагальнені результати свідчать про переважання середнього та низького рівнів вихованості професійної честі майбутніх учителів, що є підтвердженням того, що у студентському віці продовжується процес розвитку моральної самосвідомості, а потреба бути гідним самоповаги та поваги з боку інших зумовлює розвиток моральних почуттів узагалі і професійної честі зокрема, що й зумовило необхідність визначення психолого-педагогічних умов виховання професійної честі майбутніх учителів під час навчання у вищій школі.

У **третьому розділі – «Дослідно-експериментальна робота з виховання професійної честі у майбутніх учителів»** – обґрунтовано й експериментально перевірено ефективність психолого-педагогічних умов виховання професійної честі майбутніх учителів; розроблено й апробовано експериментальну програму їх реалізації на етапі формувального експерименту; наведено основні результати дослідження.

На основі аналізу наукових досліджень та результатів констатувального етапу експерименту визначено й обґрунтовано такі психолого-педагогічні умови виховання професійної честі майбутніх учителів: розширення морального досвіду студентів щодо особливостей та способів прояву професійної честі шляхом оновлення змісту навчальних дисциплін та впровадження інноваційних методів, форм; використання завдань, що передбачають виховання професійної честі у процесі проходження педагогічної практики; збагачення освітнього простору діалогічною взаємодією, створенням ситуацій успіху та співробітництва. Для реалізації визначених умов розроблено програму виховання професійної честі майбутніх учителів, що становить структурно, змістовно, організаційно цілісний комплекс заходів, який реалізовувався у двох напрямках: роботі зі студентами та роботі з викладачами засобами використання традиційних та інноваційних форм і методів. Основним фасилітуючим фактором виховання професійної честі у роботі зі студентами визначено проведення тренінгу «Честь як важлива особистісно-професійна якість майбутнього вчителя».

Розробляючи програму цілеспрямованого виховання професійної честі як значущої особистісно-професійної якості майбутнього учителя, керувалися такими підходами, які сприяли активізації її розвитку: *особистісно зорієнтованим* (визнання пріоритету особистості студента та необхідності гуманізації процесу професійної підготовки, що стає підґрунтям для самореалізації майбутнього фахівця та підтримки його особистісного і професійного становлення), *діяльнісним* (розуміння особистості студента як активного суб'єкта діяльності, у якій він не тільки розвивається як майбутній професіонал, а й впливає на її характер), *індивідуальним* (визнання кожного студента неповторною особистістю, яка має унікальний, властивий лише їй комплекс індивідуальних особливостей; необхідність їх урахування та створення умов для розвитку кожної людини), *компетентнісним* (необхідність переходу процесу професійної підготовки від накопичення нормативно визначених знань до умінь і навичок узагальненої професійної діяльності, а також виховання професійно важливих якостей), *професіографічним* (відповідність здібностей та особистісних якостей людини конкретним вимогам діяльності й об'єктивним виробничим умовам, придатність людини до певної професійної діяльності), *акмеологічним* (спонукання майбутніх фахівців до постійного професійного саморозвитку, самовдосконалення).

Реалізація першої психолого-педагогічної умови спрямовувалася на розвиток професійної мотивації, морально-ціннісних орієнтацій студентів та сприяла формуванню етичного мислення, моральних почуттів і поведінки, усвідомленню моральних цінностей, а саме: сутності професійної честі, її значущості для майбутньої педагогічної діяльності.

Результати аналізу програм навчальних дисциплін психолого-педагогічного циклу («Вступ до спеціальності», «Педагогічна психологія», «Теорія та методика виховної роботи», «Педагогічна майстерність», «Професійно-особистісне становлення вчителя») стверджують про наявний виховний потенціал їх змісту. Відповідно, доцільним стало розширення тематики та доповнення змісту цих дисциплін питаннями, що актуалізують знання студентів про особистісно-професійні якості вчителя та професійну честь зокрема. Лекційні та практичні заняття урізноманітнювалися інноваційними формами та методами роботи (дискусії, моделювання професійних ситуацій морального вибору, комунікативні тренінги, ділові ігри, вправи на рефлексію морально-етичного досвіду студентів тощо), які застосовувалися для обговорення таких тем: «Учитель школи майбутнього», «Від особистісних до професійних якостей учителя», «Справжній учитель: який він?», «Моя професія – мій вибір», «Відповідальність та вчинкові дії – запорука професійної успішності», «Роль учителя у вихованні честі учня»; їх ефективність підтверджена активізацією студентів, результативністю виховного процесу.

Підтверджено ефективність використання у вихованні професійної честі бесід, дискусій, під час яких студенти активно обмінювалися думками, висловлювали свої міркування, відстоювали свою позицію щодо окремих питань, мали можливість переконатися у правильності або ж помилковості окремих суджень, дотримувалися принципу взаємоповаги до співрозмовника. Це дозволяло студентам упродовж експериментальної роботи усвідомити сутність та значущість професійної честі, її фундаментальну основу, набути знань із теорії та методики виховання цієї якості.

Реалізація другої умови виховання професійної честі забезпечувала збагачення морального ресурсу особистості майбутнього вчителя і відображала, з одного боку, його особистісно-діяльнісну спрямованість, а з іншого – суб'єктивні стимули, мотиви, що ґрунтуються на усвідомленні ним свого професійного обов'язку, соціально значущих особистісно-професійних якостей: доброзичливості, справедливості педагога, педагогічного авторитету, педагогічної любові, моральної відповідальності, професійної честі і гідності тощо.

З цією метою вважали за доцільне опосередкування змісту практичної підготовки як на виконання завдань навчально-виховної роботи з учнями, так і на формування особистістю себе як учителя, якому властива професійна честь. До програм виробничих практик включено спеціальні вправи та завдання, що передбачали цілеспрямоване виховання професійної честі як важливої особистісно-професійної якості майбутнього учителя. Найбільша увага приділялася вдосконаленню змісту виховної та неперервної практики, оскільки під час їх проходження студенти мали змогу перенести в актуальний і потенційний професійні контексти позитивні зміни прояву досліджуваної якості, що вже відбулися внаслідок упровадження першої психолого-педагогічної умови. Під час практики студенти безпосередньо мали можливість усвідомити важливість вихованості та прояву професійної честі в усіх видах діяльності вчителя, а саме: відповідальність на етапі підготовки та проведення уроку, виховних справ відповідно до вимог сьогодення, об'єктивне оцінювання досягнень школярів, уникнення упередженого ставлення до учнів, взаємодія з батьками та ін. Зі школярами студенти проводили такі позаурочні заходи: розв'язання ситуацій морального змісту («Я вчинив би так...»), виставку малюнків на тему: «Моя честь і гідність», «Людина з почуттям честі», конкурс віршів та творів на тему: «Чим я пишаюся в собі», «Мої досягнення», «Моя честь» та ін. Для батьків студенти розробили цикл бесід за такою тематикою: «Моя дитина – успішна!», «Як виховати дитину з почуттям честі» тощо. Під час проведення таких бесід батьки аналізували ставлення до своїх дітей, виявляли причини неадекватного поводження з ними, навчалися нових підходів та прийомів спілкування з дітьми, отримували знання з виховання у них почуття честі, а студенти переконувались у важливості цієї якості. Підтверджено цінність використання запропонованих завдань і ситуацій морально-етичного характеру у процесі педагогічної практики, тому що вони є проміжною ланкою між педагогічною теорією і безпосередньою моральною діяльністю та моральними вчинками майбутнього вчителя.

Реалізація третьої умови забезпечувала єдність професійного й особистісного розвитку майбутніх учителів у площині нашого дослідження і передбачала залучення студентів до позааудиторної роботи. Цьому сприяла діяльність клубу «Педагог», план роботи якого включав проведення діагностики («Мої особистісні якості»), морально-етичних бесід («Людина як найвища цінність», «Професійна етика вчителя та повага до честі й гідності учня»), дискусій («Люди, які поведуться гідно», «Честь і добродієність у суб'єкт-суб'єктній взаємодії викладача і студента»), перегляд відеозаписів реальних життєвих ситуацій морального вибору та прийняття рішень. Така робота активізувала студентів до саморозвитку, творчої самореалізації своїх професійних здібностей, глибшого розуміння внутрішнього світу тощо.

З метою самоаналізу та самопізнання особливостей прояву професійної честі студентам було запропоновано ведення щоденника самопізнання, у якому вони фіксували результати психодіагностичних методик, інтерпретували їх, осмислювали методи та прийоми, які застосовувалися під час проведення тренінгових занять. До кожного заняття студентам пропонувалася самостійна індивідуальна робота, яка містила теоретичну та практичну частини. Теоретична складова спрямовувалася на засвоєння, поглиблення знань про сутність і зміст професійної честі, специфіку її прояву (опрацювання наукової літератури, виконання творчих домашніх завдань). Практична частина передбачала безпосереднє втілення отриманих знань, набутих умінь, способів діяльності. Студенти виконували такі завдання: розробити блок-схеми; знайти інформаційний матеріал; підготувати презентацію з проблеми тренінгу; скласти структурно-логічну схему до однієї з тем тренінгових занять; підготувати відеосюжети для аналізу педагогічних ситуацій. Так, однією з форм організації самостійної роботи студентів було створення «портфолію». Значна увага зосереджувалася на завданнях, зміст яких потребував самоаналізу, самооцінки, визначення своїх переваг та недоліків, усвідомлення причинно-наслідкових зв'язків між успіхами і невдачами.

Для успішної реалізації авторської програми та психолого-педагогічних умов цілеспрямованого виховання професійної честі було передбачено налагодження тісної взаємодії з викладачами вищої школи, зокрема кураторами студентських академічних груп, та співпраці з учителями шкіл. Основна робота з молодими фахівцями спрямовувалася на підвищення компетентності щодо виховання та прояву професійної честі у своїй професійній діяльності. Викладачі та вчителі шкіл залучалися до проведення науково-практичного семінару, зміст якого передбачав участь у тренінгу, роботі круглого столу з досліджуваної проблеми.

Підтвердженням ефективності психолого-педагогічних умов та розробленої і впровадженої в освітню діяльність вищої школи програми та виховання професійної честі майбутніх учителів є позитивні зміни у рівнях вихованості цієї важливої особистісно-професійної якості студентів експериментальної групи (табл.).

Таблиця

Динаміка рівнів вихованості професійної честі майбутніх учителів (у %)

Рівень	Експериментальна група		Динаміка, %	Контрольна група		Динаміка, %
	на початку експерименту	після завершення експерименту		на початку експерименту	після завершення експерименту	
Достатній	18,7	24,2	+5,5	16,6	17,6	+1,0
Середній	49,9	54,9	+5,0	51,1	51,6	+0,5
Низький	31,4	20,9	-10,5	33,3	30,8	-2,5

Аналіз одержаних результатів свідчить про позитивні зміни, зафіксовані в межах зростання кількості студентів з достатнім (+5,5 %) та середнім (+5,0 %)

рівнями вихованості професійної честі. Зменшилася кількість студентів із низьким рівнем вихованості професійної честі (з 31,4 % до 20,9 %). У контрольній групі значущих змін не відбулося.

Порівняння емпіричних розподілів рівня вихованості професійної честі у майбутніх учителів у контрольній та експериментальній групах з метою встановлення достовірності результатів констатувального та формувального етапів експерименту здійснювалося за допомогою розрахунку критерію χ^2 Пірсона.

У сукупності це дало змогу констатувати ефективність психолого-педагогічних умов і запропонованої програми виховання професійної честі майбутніх учителів.

ВИСНОВКИ

У дисертації представлено результати теоретичного та експериментального дослідження проблеми виховання професійної честі майбутніх учителів; розкрито сутність та особливості цього виховного процесу; здійснено діагностування рівнів вихованості професійної честі майбутніх учителів; визначено психолого-педагогічні умови виховання професійної честі; розроблено та апробовано експериментальну програму виховання професійної честі майбутніх учителів.

Результати проведеного дослідження свідчать про досягнення мети, розв'язання визначених завдань і є підставою для формулювання таких *висновків*:

1. Аналіз поглядів науковців щодо розуміння поняття «професійна честь» та особливостей її виховання у майбутніх учителів свідчить про різноплановість підходів (особистісно зорієнтований, діяльнісний, індивідуальний, компетентнісний, акмеологічний, професіографічний) до розкриття цієї проблеми. Досліджуючи честь як ключову дефініцію, окремі вчені розглядають її крізь призму історичної ретроспективи, що переконує у важливості феномену нашого дослідження. Констатовано, що проблема виховання професійної честі є актуальною для досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних учених.

Уточнено сутність ключових понять дослідження та визначено структуру досліджуваного феномену. Поняття «професійна честь учителя» визначено як інтегральну особистісно-професійну якість, яка виявляється у процесі виконання професійних обов'язків, визначає гідну поведінку у ставленні до суб'єктів педагогічної взаємодії та визнає дитину як найвищу цінність, а також зазнає суспільної оцінки й визнання.

Визначено такі структурні компоненти професійної честі: когнітивний – знання і розуміння моральних якостей особистості, системи ціннісних орієнтацій та визначення місця в ній морально-етичної категорії честі, усвідомлення її значущості для професійної діяльності; емоційно-ціннісний – здатність до пізнання та прийняття інших, переживання власних емоційних станів та іншої людини (емпатія), здатність до здійснення самооцінки; діялісно-поведінковий – морально-етична відповідальність та відповідальне ставлення до виконання професійних обов'язків, уміння відстоювати власну честь, здатність ідентифікувати себе з подальшою професійною діяльністю, прагнення до самовдосконалення.

Зазначено, що період навчання у закладі вищої освіти є сприятливим для виховання професійної честі майбутніх учителів.

2. Для оцінювання рівня вихованості професійної честі у майбутніх учителів виокремлено такі критерії: змістово-усвідомлювальний, особистісно-ціннісний та операційно-вчинковий – з відповідними показниками (знання та розуміння сутності особистісно-моральних якостей особистості, уявлення про себе як людину честі; усвідомлення значущості професійної честі для майбутньої професійної діяльності; прояви моральної рефлексії; ціннісні орієнтації та позитивне самоствавлення; самооцінка особистісних професійних якостей: толерантності, совісливості та поваги; переживання своєї моральної значущості, цінності як носія суспільної моралі; уміння відстоювати власну честь та протистояти приниженню; морально-етична відповідальність та відповідальне ставлення до виконання професійних обов'язків; здатність ідентифікувати себе з подальшою професійною діяльністю та прагнення до самовдосконалення).

На основі визначених критеріїв та показників охарактеризовано рівні вихованості професійної честі майбутніх учителів – достатній, середній та низький.

Результати констатувального етапу експерименту показали, що переважна більшість студентів виявила середній (50,1 %) та низький (31,0 %) рівні вихованості професійної честі; вони характеризуються недостатньою теоретичною обізнаністю щодо феномену професійної честі та недостатнім усвідомленням значущості цієї морально-професійної якості для виконання професійних обов'язків; слабким уявленням про себе як людину честі; нерозвиненою здатністю розуміти емоційний стан іншої людини та невмінням саморегулювати власний емоційний стан.

3. На основі аналізу наукових праць із досліджуваної проблеми та результатів констатувального етапу дослідження обґрунтовано психолого-педагогічні умови виховання професійної честі майбутніх учителів: розширення морального досвіду студентів щодо особливостей та способів прояву професійної честі шляхом оновлення змісту навчальних дисциплін та впровадження інноваційних методів і форм; використання завдань, що передбачають виховання професійної честі у процесі проходження педагогічної практики; збагачення освітнього простору діалогічною взаємодією, створенням ситуацій успіху та співробітництва.

4. Розроблено й апробовано експериментальну програму реалізації психолого-педагогічних умов, яка має практико-орієнтований характер та спрямована на актуалізацію гуманістичних цінностей, емоційного інтелекту, рефлексії, педагогічного такту, суб'єкт-суб'єктної взаємодії у педагогічній діяльності, відповідальності за виконання своїх професійних обов'язків. Змістове наповнення програми відображає реалізацію означених психолого-педагогічних умов через розширення змісту програм навчальних дисциплін: «Вступ до спеціальності», «Педагогічна майстерність», «Педагогічна психологія», «Професійно-особистісне становлення вчителя» – шляхом включення тем, окремих питань у контексті виховання професійної честі майбутніх учителів. Поглибленню знань студентів про важливість особистісно-професійних якостей учителя, зокрема професійної честі сприяло використання традиційних та інноваційних форм, методів та засобів виховання, серед яких виокремлюємо: бесіди, вправи, створення ситуацій успіху, розв'язання проблемних ситуацій та створення ситуацій адекватного підвищення

цінності особистості студента, захисту, підтримки і утвердження академічної доброчесності, моделювання професійної діяльності.

Реалізація програми в експериментальних групах відбувалася шляхом проведення тренінгів, діяльності клубу «Педагог», надання консультативної допомоги студентам щодо виховання особистісно-професійних якостей учителя, а також надання консультативно-методичної допомоги молодим викладачам через проведення науково-практичного семінару.

Результатом упровадження авторської програми виховання професійної честі як особистісно-професійної якості майбутнього учителя стали кількісні та якісні зміни у показниках рівнів вихованості означеного феномену, що виявилось у підвищенні рівня моральної вихованості майбутніх учителів, гуманістичної спрямованості їхніх особистісних якостей, культури спілкування, толерантності, альтруїстичної позиції, здатності розуміти емоційний стан іншої людини, усвідомленні власних емоцій та переживань, почуття обов'язку під час виконання ними професійних завдань.

Ефективність реалізації психолого-педагогічних умов виховання професійної честі та дієвість експериментальної програми в цілому підтверджують результати збільшення кількості респондентів експериментальної групи з достатнім рівнем вихованості професійної честі – на 5,5 %; із середнім рівнем – на 5,0 %, а також зменшення кількості студентів із низьким рівнем – на 10,5 %.

Проведене дисертаційне дослідження не вичерпує багатогранності теоретичних і практичних пошуків розв'язання проблеми виховання професійної честі майбутніх учителів. *Перспективи подальших досліджень* убачаємо у дослідженні механізмів впливу на характеристики та структуру основних компонентів професійної честі майбутніх учителів. Важливим для її подальшого вивчення, на наш погляд, є розроблення методик діагностування, створення цілісної концепції формування особистісно-професійних якостей учителя як на етапі професійного навчання, так і на етапі післядипломної освіти, а також вивчення зарубіжної теорії і практики і виховання досліджуваного феномену.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні результати дисертації

1. Костащук О. І. Професійна гідність як якість вчителя. *Науковий вісник Чернівецького університету*: зб. наук. пр. Вип. 619. Педагогіка та психологія. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2012. С.75–79.

2. Костащук О. І. Особливості формування професійної честі студентів. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*: зб. наук. пр. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання. Вип. 22. 2013. С. 73–77.

3. Костащук О. І. Основні детермінанти виховання професійної честі студентів. *Науковий вісник Чернівецького університету*: зб. наук. пр. Вип. 642. Педагогіка та психологія. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2013. С. 58.

4. Костащук О. І. Виховання професійної честі і тенденції її розвитку у дослідженнях педагогів. *Нова педагогічна думка*. Вип. 4, 2014. С. 135–137.

5. Костащук О. І. Виховання професійної честі у майбутніх учителів у процесі навчання. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. зб. наук. пр. – Суми, 2015. С. 120–126.

6. Костащук О. І. Критерії та рівні виховання професійної честі майбутнього вчителя. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. № 3 (19), Iss. 38. 2015. С. 35–39.

7. Костащук О. І. Загальні аспекти дослідження професійної честі майбутнього учителя. *Нові технології навчання: наук.-метод. зб.* Київ, 2015. Вип. 86, ч. 1. С. 92–95.

8. Костащук О. І. Професійна честь як важлива якість особистісно-професійної підготовки майбутніх учителів та її сутнісно-компонентний аналіз. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*: зб. наук. пр. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики. Вип. 26 (36). 2016. С. 19–24.

9. Костащук О. І. Феномен честі у психології. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка*. Вип. 140. Чернігів: ЧНПУ, 2016. С. 36–39.

10. Костащук О. І. Виховання честі як орієнтир професійного становлення майбутнього учителя. *Український психолого-педагогічний збірник*: наук. журн. № 7 (07). 2016. С. 60–64.

11. Костащук О. І. Категорія честі: філософсько-етичний аспект. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*: зб. наук. пр. 2016. № 1 (52). С. 177–182.

12. Костащук О. І. Експериментальна програма виховання професійної честі студентів – майбутніх учителів. *Modern Science = Moderní věda*. № 2. 2017. С. 101–109.

13. Костащук О. І. Професійне самовизначення як чинник виховання честі. *Scientific Journal Virtus*. May, iss. 14. 2017. С. 65–67.

14. Костащук О. І. Методики дослідження рівнів вихованості професійної честі у студентів. *Молодий вчений*. № 1 (41). 2017. С. 440–443.

Опубліковані праці апробаційного характеру

15. Костащук О. І. Професійна честь як важлива якість професійно-моральної підготовки майбутнього вчителя. *Управління в освіті*: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф., 18–19 квіт. 2013 р., Львів, 2013. С. 151–153.

16. Костащук О. І. Честь як показник динаміки становлення виховної позиції майбутнього вчителя. *Якість неперервної освіти в умовах євроінтеграційних процесів: тенденції, проблеми, прогнози*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 2–4 листоп. 2015 р. Чернівці, 2015. С. 262–263.

17. Костащук О. І. Виховання професійної честі у майбутніх учителів як передумова успішності їх професійної діяльності. *Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф., 3 грудня 2015 р. Суми, 2015. С. 83–85.

18. Костащук О. І. Теоретичні засади виховання професійної честі у майбутніх учителів. *Економіка, наука, освіта: інтеграція та синергія*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 18–21 січ. 2016 р. Братислава, 2016. С. 84.

19. Костащук О. І. Психолого-педагогічні умови виховання честі у студентів. *Сучасні досягнення вітчизняних вчених у галузі педагогічних та психологічних наук*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 4–5 берез. 2016 р. Київ. С. 119–121.

20. Костащук О. І. Дослідження структурних компонентів феномену професійної честі. *Лабіринти реальності*: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. 30–31 жовт. 2016 р. Монреаль, 2016. С. 91–92.

21. Костащук О. І. Особливості формування когнітивного компоненту професійної честі майбутнього учителя. *Людина віртуальна: нові горизонти*: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. 20–21 берез. 2017 р. Монреаль, 2017. Ч. 2. С. 16–18.

АНОТАЦІЇ

Костащук О. І. Виховання професійної честі у майбутніх учителів. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук (доктора філософії) за спеціальністю 13.00.07 «Теорія і методика виховання». – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, 2017. Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Умань, 2017.

На основі узагальнення філософської, психолого-педагогічної літератури розкрито стан розробленості проблеми, уточнено сутність та зміст ключових понять дослідження: «честь», «професійна честь», «професійна честь учителя».

Визначено критерії, показники і схарактеризовано рівні вихованості професійної честі майбутніх учителів. Запропоновано й обґрунтовано психолого-педагогічні умови виховання професійної честі майбутніх учителів у процесі педагогічної підготовки (розширення морального досвіду студентів щодо особливостей та способів прояву професійної честі шляхом оновлення змісту навчальних дисциплін та впровадження інноваційних методів, форм; використання завдань, що передбачають виховання професійної честі у процесі проходження педагогічної практики; збагачення освітнього простору діалогічною взаємодією, створенням ситуацій успіху та співробітництва). Розроблено та апробовано експериментальну програму виховання професійної честі. Зміст програми передбачає реалізацію означених психолого-педагогічних умов через проведення різних заходів (морально-етичні та проблемні бесіди, дискусії, ділові ігри, моделювання професійних ситуацій, тренінг, науково-практичний семінар тощо) з використанням традиційних та інноваційних методів та форм, що й підтвердило ефективність її використання в освітньому процесі вищої школи.

Ключові слова: честь, гідність, професійна честь, професійна честь учителя, моральні якості особистості, позитивне самоствавлення, самооцінка, совість, чесність, толерантність, відповідальність, професійна ідентичність, майбутні учителі.

Kostashchuk O. I. Education of professional honor of future teachers. – Qualifying scientific work on the rights of manuscripts.

Scientific thesis for the Degree of the Candidate of Pedagogical Sciences (PhD) in specialty 13.00.07. «Theory and Methodology of education». – Yuriy Fedkovych

Chernivtsi National University, Chernivtsi, 2017. Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, 2017.

In dissertation work the content of the concept «professional honor» is revealed; the criteria and indicators of the levels of formation of professional honor are determined; the psychological and pedagogical conditions of education of professional honor of future teachers in the process of pedagogical preparation are substantiated; an experimental program of education of professional honor has been developed and approved.

In the first chapter «Theoretical conditions of education of professional honor for future teachers» the tendencies of development of categories «honor» and «professional honor» are revealed in researches of scientists. The intrinsic and component analysis of professional honor as important characteristic of personal vocational training of future teachers is carried out. The main determinants of education of professional honor of future teachers are defined.

It was established that the problem of education of honor was the subject of studying both foreign and domestic scientists. The study of the views of scientists on the component composition of the phenomenon under investigation has led to the conclusion that the structure of professional honor includes cognitive, emotional, value and activity components, through which the content and specificity of the definition of «professional honor» are revealed.

It is grounded that professional honor as a moral quality is determined by moral education, a sense of self-esteem, a humanist orientation of personality and professional qualities, a culture of communication and a tolerant attitude to others, responsible attitude towards the fulfillment of professional duties, which, in turn, affect the process of professional training future specialists. The development of professionally meaningful personal qualities is one of the conditions for professional development and self-development of the teacher. Among the professionally significant qualities of the teacher, an important place belongs to the professional honor, which is interpreted as a personality-professional neoplasm, which integrates the personal and professional qualities of the teacher, which are manifested in the process of performing their professional duties, determine a decent behavior in accordance with their social status and profession, as well as undergo a public assessment and recognition.

In the second chapter «State education of professional honor students during their teacher training» methods of studying the level of education of professional honor of future teachers on the basis of established criteria (meaningful-awareness, personality-value, operational-behavioral) with corresponding indicators are selected. The task of the confirmatory experiment was to identify the levels of (high, medium, low) formation of structural components (cognitive, emotional, value and behavioral) education of professional honor.

The empirical study of the state of education of professional honor revealed an inadequate level of education of this phenomenon, which is confirmed by the results of the study. The recorded indicators of the level of education of the professional honor of the students indicate that the vast majority of respondents have an average and low levels of education. This led to the necessity of creating an experiment-experimental program for the education of professional honor as an important personality-professional quality of the future teacher.

In the third chapter «Experimental work of education of professional honor future teachers» the psychological and pedagogical conditions of education of students 'professional honor in the process of their studies at the higher school are determined and substantiated, namely: orientation of the contents of educational disciplines to the activization of students' knowledge about the peculiarities and the manifestation of professional honor; use of tasks directed at the education of professional honor in the process of passing a pedagogical practice; enriching the educational space with dialogical interaction, creating situations of success and cooperation, introducing innovative methods, forms, means of elevating the personality with a sense of honor; development of professional motivation, moral and value orientations; ability to reflect; the formation of responsibility for the results of training.

The experimental program of the education of professional honor of future teachers as an important personality-professional quality has been developed and tested.

The scientific principles of the forming stage of the study were the following approaches: personally oriented – recognition of the priority of the student's personality and the necessity of humanizing the process of professional training; activity – understanding of the student's personality as an active subject of activity; an individual approach that involves recognition of each student as a unique person who has a unique, unique feature of the individual peculiarities and the need for their consideration when creating the conditions for their development; the competent approach involves the process of professional training from the accumulation of normatively defined knowledge to the skills and competences of generalized professional activities, as well as the development of professionally important qualities; acmeological – providing a decisive role in the process of professional training of students for the conditions that encourage future professionals to continuous professional self-development; the professional approach involves matching the abilities and personal qualities of a person with specific requirements of activity and objective production conditions, the suitability of a person to a certain professional.

The content of the program provided for the implementation of the identified psychological and pedagogical conditions through various events (moral and ethical and problematic conversations, discussions, business games, modeling of professional situations, training, scientific and practical workshop, etc.) using traditional and innovative methods and forms.

The result of the implementation of the pilot program «Education of professional honor for future teachers» was quantitative and qualitative changes in raising the indicators of levels (high, average) formation of structural components and the general state of education of professional honor of future teachers.

Key words: personal and professional qualities of personality, honor, dignity, professional honor, professional honor of the teacher, positive self-esteem, self-assessment, conscience, honesty, tolerance, responsibility, professional identity.

Підписано до друку 25.11.2017 р. Формат 60x90/16.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100. Зам. 97.

«Видавництво “Науковий світ”»[®]
Свідоцтво ДК № 249 від 16.11.2000 р.
м. Київ, вул. Казимира Малевича (Боженка), 23, оф. 414.
200-87-15, 050-525-88-77
E-mail: nsvit23@ukr.net
Сайт: nsvit.cc.ua